

**ZMIANY FILOZOFII KARANIA W OBSZARZE
PRZESTRZENI GOSPODARCZEJ
PO NOWELIZACJI z 25.02.2015**

Mgr Mariusz Tywoniuk

Rzeszów 2016

ABSTRAKT

Wprowadzona ustawami z 27 września 2013 roku oraz 20 lutego 2015 roku nowelizacja Kodeksu karnego przewiduje zmianę filozofii karania. Głównym założeniem tej zmiany jest umocnienie dyrektywy prymatu kar wolnościowych nad karami izolacyjnymi. Zmiana okazała się konieczna z uwagi na wyróżniające się na tle innych państw europejskich nad wyraz częste orzekanie przez sądy polskie kary pozbawienia wolności, zwłaszcza kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, która nie spełniała celów jej przyświecających. Nowelizacja swym zasięgiem objęła również wiele innych instytucji w tym m.in. wyodrębniła spośród środków kary i środki o charakterze doprecyzowującym, wprowadziła zasady umorzenia postępowania karnego w przypadku pojednania się sprawcy z poszkodowanym (przy jednoczesnym naprawieniu wyrządzonej mu szkody lub zadość uczynieniu wyrządzonej krzywdzie) na wniosek tego ostatniego. Niniejsza praca ma na celu zbadanie wpływu wskazanych zmian w polskim porządku prawnym na przestrzeń gospodarczą, w szczególności w zakresie prawnokarnej ochrony dobra jakim jest obrót gospodarczy.

Słowa klucze: filozofia karania, przestrzeń gospodarcza, prawo karne gospodarcze, kodeks karny, nowelizacja prawa karnego.

Key words: philosophy of punishment, economic space, economic criminal law, criminal code, criminal law amendment.

WSTĘP

Przestrzeń gospodarcza utożsamiana jest przede wszystkim z prawem cywilnym *sensu largo*, rzadziej kojarzona jest z prawem karnym. W związku z postępującym rozwojem gospodarczym, można zaobserwować wzrost przestępstw gospodarczych, przy czym odejść należy od koncepcji popełniania tego rodzaju przestępstw przez tzw. „białe kołnierzyki”, na rzecz braku rozróżnienia typu przestępców popełniających przestępstwa gospodarcze¹. Profil popełnianych przestępstw gospodarczych wciąż się zmienia², a częstokroć przestępstwa tego typu budzą wiele emocji wśród opinii publicznej, a co ważniejsze, niosą ze sobą olbrzymie straty finansowe po stronie Skarbu Państwa. Problem został zauważony przez organy państwa, co zaowocowało przygotowaniem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, we współpracy z Ministerstwem Finansów i Prokuraturą Generalną, *Programu przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na lata 2015-2020*³. Głównym celem programu jest ograniczenie przestępczości gospodarczej poprzez realizację następujących celów: wzmocnienie przeciwdziałania przestępczości gospodarczej, zwiększenie skuteczności zwalczania przestępczości gospodarczej, wzmocnienie efektywności odzyskiwania mienia pochodzącego z przestępstw⁴. W walce z przestępczością gospodarczą, poza określoną strategią działania, potrzebne są odpowiednie narzędzia.

Walka z przestępczością jest jednym z fundamentalnych zadań państwa. W celu realizacji tego zadania, państwo określa granicę między dozwolonym a niedozwolonym czynem, przede wszystkim poprzez tworzenie przepisów, zabraniających określonych zachowań pod groźbą zastosowania surowych działań karnych – kary⁵. Celem pracy jest analiza środków – kar kryminalnych wykorzystanych do walki z przestępczością w obszarze

¹ S. Kalus, *Ochrona prawna obrotu gospodarczego*, Warszawa 2011, s. 28 i n.

² „Tradycyjne” oszustwa, jak sprzeniewierzenie aktywów, korupcja i przekupstwo, naruszanie własności intelektualnej czy manipulacje księgowe, pozostają w czołówce najczęściej występujących przestępstw. Ale rosną w siłę „nowe” rodzaje oszustw – w szczególności cyberprzestępstwa. Razem z nowoczesnymi formami prowadzenia biznesu, rozwojem nowych technologii i zmieniającym się środowiskiem pracy, pojawiają się nowe zagrożenia i sposoby dokonywania oszustw.” - D. Cypcer, *Badanie przestępczości gospodarczej Polska 2011. Cyberprzestępczość rosnącym zagrożeniem w biznesie*, Warszawa 2011, s. 19.

³ Opracowanie tego dokumentu było wynikiem przyjęcia Strategii „Sprawne Państwo 2020”, jednej z dziewięciu zintegrowanych strategii rozwoju kraju, do której celów należy „Zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa i porządku publicznego” (Cel nr 7 w/w Strategii), obejmujący wśród innych szczegółowych kierunków interwencji między innymi „Przeciwdziałanie i zwalczanie przestępstw oraz zagrożeń dla bezpieczeństwa i porządku publicznego” (7.2), w tym „Ograniczenie przestępczości gospodarczej” (7.2.1) oraz „Odzyskiwanie mienia pochodzącego z przestępstw” (7.2.8.) oraz stanowi realizację postanowień Porozumienia Ministra Spraw Wewnętrznych, Ministra Finansów, Prokuratora Generalnego z dnia 30 stycznia 2014 r. o współpracy w zakresie wypracowania systemowych rozwiązań w odniesieniu do przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej.

⁴ *Program przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na lata 2015 – 2020*, Warszawa 2015.

⁵ A. Grześkowiak uważa, że prawo karne z założenia powinno umożliwiać realizację stawianych przed nim celów. Zaznacza, że wśród nich istotne są zwłaszcza te, przez które realizuje ono funkcję ochronną, w tym przede wszystkim cel retributywny, karzący oraz prewencyjny – wskazane cele mogą być osiągnięte tylko wówczas, gdy prawo karne zapewnia odpowiednie środki reakcji na przestępstwa – A. Grześkowiak, *Reforma prawa karnego materialnego i procesowego z 2015 roku. Wybrane zagadnienia*, pod red. D. Kala, I. Zgoliński, Warszawa 2015, s. 27.

przestrzeni gospodarczej⁶ w kontekście ostatniej gruntownej nowelizacji prawa karnego oraz jej wpływu na przestrzeń gospodarczą, przede wszystkim dotyczących zmiany filozofii karania i zastosowania odmiennych od dotychczasowych rozwiązań przyjętych w tym zakresie w Kodeksie karnym⁷. Skuteczność zastosowanych rozwiązań zweryfikuje czas i historia, zaś w niniejszym artykule nastąpi próba ich oceny *ex ante*, z punktu widzenia ich oddziaływania w obszarze przestrzeni gospodarczej.

ZMIANA FILOZOFII KARANIA PO NOWELIZACJACH Z WRZEŚNIA 2013 ROKU ORAZ LUTEGO 2015 ROKU.

Ustawodawca dokonał gruntownej zmiany prawa karnego – największej od czasu wejścia w życie Kodeksu karnego w 1997 r.⁸ Ustawy zmieniające Kodeks karny – ustawa z dnia 26 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz innych ustaw⁹ oraz ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw¹⁰ zmieniającej filozofię karania, polegającej na między innymi na zwiększeniu orzekania kar wolnościowych (w szczególności grzywny i kary ograniczenia wolności) z jednoczesnym ograniczeniem orzekania kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Powyższe nowelizacje są jedynie częścią obszernej reformy całego prawa karnego¹¹, która weszła w życie 1 lipca 2015 r.

⁶ Jak twierdzi Z. Kukuła, problematyka związana z przestępstwami gospodarczymi jest od dawna obecna w literaturze prawa karnego. Autor podkreśla, że dosyć często spotkać można opinie o słabej skuteczności przepisów prawa karnego materialnego, co w konsekwencji prowadzi do utrudnień w zwalczaniu występujących na tym polu zagrożeń dla obrotu gospodarczego – Z. Kukuła, *Poszukiwanie dowodów przestępstw gospodarczych*, Warszawa 2013, s. 11, - problem nieadekwatności kar do popełnianych czynów zabronionych był zauważany przez przedstawicieli doktryny już od jakiegoś czasu.

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.).

⁸ Kwestia potrzeby nowelizacji prawa karnego była poruszana w środowisku naukowym już od dawna: „potrzeba reform prawa karnego jest nieunikniona. Kilkadziesiąt nowel do kodeksów z 1997 r. wydaje się to potwierdzać. Przeprowadzone badania porównawcze wykazały, że mamy w Polsce wiele problemów, w tym problem z przewlekłością postępowania i brakami lokalowymi w więziennictwie (już ponad 30 tys. skazanych oczekuje na przyjęcie do zakładu karnego)”. Dlatego też w celu przygotowania projektów zmian prawa karnego w 2003 r. powołano Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego (dalej KKKPK), w skład której weszło kilkunastu najwybitniejszych przedstawicieli polskiej penalistyki. Jak wynika ze sprawozdań z konferencji PT. „Czy i jak zmieniać prawo karne – opinie sędziów i prokuratorów”, już na pierwszym posiedzeniu postanowiono zapytać środowiska związane z wykonywaniem prawa karnego o opinię na temat zmian w k.k. i k.p.k. Na początku 2005 r. do wszystkich sędziów i prokuratorów KKKPK rozesłała ankietę z zapytaniem, czy istnieje potrzeba nowelizacji kodeksu karnego, a jeżeli tak, to poproszono o wskazanie w jakim zakresie. Zwrócono się również także o krótkie uzasadnienie stanowiska. Drugie pytanie dotyczyło odpowiednio kodeksu postępowania karnego. Nie pytano o kodeks karny wykonawczy. Na ankietę odpowiedziało 3924 osób, z czego 64% stanowili prokuratorzy, a 36% sędziowie. Statystycznie na ankietę odpowiedziało ok. 45% wszystkich prokuratorów oraz ok. 26–30% sędziów – tak A. Redzik, *Sprawozdanie z konferencji „Czy i jak zmieniać prawo karne – opinie sędziów i prokuratorów” odbytej w Sądzie Najwyższym 8 grudnia 2005 r.*, Palestra 1-2/2006, Warszawa 2006.

⁹ Ustawa z dnia 26 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz innych ustaw (Dz.U. z 2013 r., poz. 1247).

¹⁰ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

¹¹ Wartą przytoczenia w kontekście nowelizacji procedury karnej jest wypowiedź Stanisława Zabłockiego, sędziego Sądu Najwyższego, podczas konferencji - 3 KRAKOWSKIEGO FORUM KARNISTYCZNEGO. Postępowanie dowodowe po 1. VII. 2015 r. (dostęp czerwiec 2015 - <http://www.czpk.pl/index.php/wideo/krakowskie-forum-karnistyczne/iii-krakowskie-forum-karnistyczne>) - „Należy pamiętać, że nowelizacja k.p.k. nie zmienia zasady ciężaru dowodu w znaczeniu materialnym. Nadal obowiązek udowodnienia winy ciążyć będzie na oskarżycielu. Ale wtedy, gdy będzie chodzić o formalny ciężar dowodu co do niektórych okoliczności, np. co do wymiaru kary – to ciężar ten leżeć będzie na oskarżonym, ale tak jest

Ustawa z dnia 26 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz innych ustaw, wprowadza do polskiego systemu prawa karnego instytucję opartą na zasadach tzw. sprawiedliwości naprawczej¹². Jak wynika z uzasadnienia do nowelizacji zaprojektowana w art. 59a k.k. instytucja pozwala na umorzenie postępowania karnego w przypadku, gdy sprawca nie tylko pojedna się z pokrzywdzonym, ale również naprawi szkodę wyrządzoną przestępstwem lub zadośćuczyni wyrządzonej krzywdzie. Decydującą rolę odgrywać jednak będzie wola samego pokrzywdzonego co do losów postępowania. Od jego zgody zależeć bowiem będzie czy prokurator w postępowaniu przygotowawczym, a w sądowym (do rozpoczęcia przewodu sądowego) – sąd, wyda orzeczenie umarzające postępowanie. Tego rodzaju instytucja będzie miała zastosowanie w sprawach o przestępstwa zagrożone karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności, co pozwoli przede wszystkim na tego objęcie ewentualnym umorzeniem występków skierowanych przeciwko mieniu¹³. Instytucja ta będzie mogła być zastosowana w sprawach, w których sankcja karna nie przekracza 5 lat pozbawienia wolności, co ma w szczególności powodować umorzenie występków w których przedmiotem ochrony jest mienie¹⁴. Przewidziana jest również możliwość podjęcia mediacji przez sprawcę z pokrzywdzonym, ale jej przeprowadzenie nie jest konieczne do zastosowania powyższej instytucji. Wprowadzona instytucja umożliwia umorzenie postępowania karnego w przypadku zgody pokrzywdzonego na to umorzenie, ale po wcześniejszym naprawieniu szkody lub zadośćuczynieniu krzywdzie; co z kolei spowoduje wzmocnienie roli pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. Projektowana zmiana ma usprawnić i zapewnić szybkość postępowania w sytuacjach, gdy pokrzywdzony nie będzie chciał prowadzenia postępowania ze względu na zakończenie sporu ze sprawcą. Dalsza część nowelizacji dotyczy zmiany w zakresie przestępstw przeciwko bezpieczeństwu

przecież i teraz. Art. 167 w zd. trzecim wprowadza klauzulę wyjątkowości: „W wyjątkowych wypadkach, uzasadnionych szczególnymi okolicznościami, sąd może dopuścić i przeprowadzić dowód z urzędu”. Jeżeli więc strona wykazuje nieporadność, wówczas sąd powinien korzystać z tej klauzuli. Ale jest to zbędne – Sąd może przecież nawet z urzędu wyznaczyć stronie obrońcę lub pełnomocnika.”

¹² Sprawiedliwość naprawcza nie ma na celu zemsty, czy odpłaty za popełniony czyn, ale jest procesem ukierunkowanym na uzdrowienie, naprawienie zła, wyrządzonego przestępstwem. „System retributywny różni się od systemu sprawiedliwości naprawczej podstawowymi pytaniami, jakie zadaje. System retributywny rozpoczyna się od pytania, w jaki sposób będziemy karać tego przestępcę czy tych przestępców. System sprawiedliwości naprawczej rozpoczyna się od zadania pytania, w jaki sposób naprawimy szkodę, która została wyrządzona tym przestępstwem. Celem sprawiedliwości, celem tego systemu jest wygojenie ran, które powstały w wyniku tego przestępstwa w stosunku do każdego, kto został przez to dotknięty. Wymaga to oczywiście kooperacji wszystkich tych, którzy są w ten proces włączeni. Sprawca, żeby mógł wziąć udział w tym procesie i żeby to miało sens, musi przyznać, że popełnił przestępstwo i musi żałować, że to się stało. Pokrzywdzeni mają prawo wypowiedzieć się, co czują, co się im stało w związku z tym przestępstwem i mają również prawo do wsparcia grupy, która im towarzyszy” J. C o n s e d n e, *Sprawiedliwość naprawcza – kompensacyjna praktyka prawa karnego*, (w:) *Zapobieganie i zwalczanie przestępczości w Polsce przy zastosowaniu probacyjnych środków karania*. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Ustawodawstwa i Praworządności pod patronatem Marszałka Senatu RP Longina Pastusiaka, 1–2 grudnia 2003 r., Kancelaria Senatu, Warszawa 2004, s. 95; „dużym walorem idei sprawiedliwości naprawczej jest możliwość aktywnego uczestnictwa ofiary we własnej sprawie, co ma stanowić dla niej dużą pomoc w wyjściu z osobistego kryzysu wywołanego przestępstwem” tak F. Ciepły, *Sprawiedliwość naprawcza wobec przestępstwa (w:) Mediacja w teorii i praktyce*, red. A. Gretkowski, D. Karbarz, Stalowa Wola 2009, s. 190.

¹³ *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw* druk sejmowy nr 870 z 8 listopada 2012 r., <http://www.sejm.gov.pl>, dostęp: maj 2015.

¹⁴ *Ibidem*.

w komunikacji, a zakres ten wykracza poza ramy niniejszego artykułu.

Z kolei ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw wprowadza zdecydowanie większe zmiany mające wpływ na cały model prawa karnego przyjętego w polskim systemie. Nowelizacja przepisów prawa karnego w pierwszym rządzie dotyczy zasad wymiaru kary oraz hierarchii kar. Natomiast podstawowym celem wyznaczonym przez ustawodawcę jest zmiana struktury orzekanych kar, w szczególności zmiany profilu orzekania kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania na rzecz kar wolnościowych (grzywny i kary ograniczenia wolności). Zmiana filozofii karania podyktowana była przede wszystkim nadużywaniem kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania przez sądy, nieskutecznością tej kary w ramach prewencji szczególnej osób na nią skazanych oraz traktowania tej kary w odbiorze społecznym jako fikcji skazania, co negatywnie wpływa z kolei na prewencję ogólną¹⁵. W trakcie obowiązywania Kodeksu karnego z 1997 r., w latach 1998 do 2014 r., wskaźnik orzekania kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania wynosił od 54% do ponad 62% spośród wszystkich orzekanych kar¹⁶, co stawia nas w czołówce państw Unii Europejskiej pod względem orzekanych kar pozbawienia wolności, jednak nie przekłada się to na rzeczywistą ilość osób odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych. Swojego rodzaju patologią było także orzekanie dwu- i trzykrotnie kary pozbawienia wolności wobec prawie 400 000 osób, natomiast stanem na miesiąc sierpień 2012 roku, liczba osób skazanych na tego rodzaju karę 8 i więcej razy wynosiła 667, zdarzały się również przypadki osób będących skazanymi nawet ponad 20 razy na tego typu karę¹⁷. Zmiana orzekania kary pozbawienia wolności na rzecz kar wolnościowych służyć ma także rozwiązaniu problemu zbyt dużej liczby skazanych odbywających karę pozbawienia wolności, co powoduje niewydolność systemu więziennictwa¹⁸. Świadczy to jednoznacznie o potrzebie zmian w tym zakresie w prawie karnym.

Zakres wprowadzanych zmian polega na ograniczeniu możliwości stosowania kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania poprzez możliwość jej orzekania jedynie w przypadku kary nieprzekraczającej jednego roku (do 1 lipca 2015 r. okres ten wynosi 2 lata)¹⁹ i jedynie w sytuacji jeśli sprawca nie był wcześniej skazany na karę

¹⁵ *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw* druk sejmowy nr 2393 z 15 maja 2014 r <http://www.sejm.gov.pl>, dostęp: maj 2015.

¹⁶ Źródło Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości, www.isws.ms.gov.pl, dostęp: maj 2015.

¹⁷ *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw* druk sejmowy nr 2393 z 15 maja 2014 r., <http://www.sejm.gov.pl>, dostęp: maj 2015.

¹⁸ Zob. R. Zawłocki, *Reforma prawa karnego materialnego od 1.7.2015 r. Uwagi ogólne dotyczące najważniejszych zmian w Kodeksie karnym*, Monitor Prawniczy 11/2015, Warszawa 2015, s. 569 i nast.

¹⁹ Wyłącza to więc, co do zasady, możliwość warunkowego zawieszenia wykonania kary, co do przestępstw zagrożonych

pozbawienia wolności. Zmianie obecnej struktury orzekania kar służyć ma poszerzenie orzekania kar alternatywnych w stosunku do kary pozbawienia wolności, poprzez rozszerzenie zakresu możliwości stosowania kary ograniczenia wolności oraz kary grzywny wobec sprawców popełniających przestępstwa zagrożone sankcją kary pozbawienia wolności do 8 lat²⁰.

Kolejnym założeniem nowelizacji jest wprowadzenie możliwości orzekania kar kombinowanych, mieszanych tzw. sankcji wiązanej²¹, której istota polega na możliwości orzeczenia kary 3 miesięcy pozbawienia wolności z jednoczesnym orzeczeniem kary do 2 lat ograniczenia wolności, w przypadku występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, bez względu na ustawowe zagrożenie karą za ten czyn. Z tym, że jako pierwsza wykonywana będzie kara pozbawienia wolności, a w następnej kolejności kara ograniczenia wolności.

Nowelizacja z 20 lutego 2015 r. zmienia także dyrektywę wskazującą na pierwszeństwo w stosowaniu kar wolnościowych przed karą pozbawienia wolności, zaliczając tu też karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Dyrektywa ta ma obowiązywać w przypadku przestępstw zagrożonych karą do 8 lat pozbawienia wolności, jednak priorytet stosowania kar wolnościowych dotyczyć ma tylko tych czynów zabronionych, które zagrożone są karą do 5 lat pozbawienia wolności²². Odstąpienie od wyboru kar wolnościowych na rzecz kary pozbawienia wolności nastąpić będzie mogło jedynie wówczas, gdy kary wolnościowe lub środki karne nie doprowadzą do osiągnięcia celów kary.

Przyjęcie dyrektywy stosowania kar wolnościowych musiało skutkować zmianą struktury tych kar. Wprowadzono zmiany służące zwiększeniu ich ilości i przede wszystkim skuteczności.²³ Ustawodawca poszerzył katalog form kary ograniczenia wolności, i tak od 1 lipca 2015 roku, w skład nowych form tej kary wchodzi zgodnie z art. 34 § 1a Kodeksu

sankcją od 2 lat pozbawienia wolności, czyli np. rozboju, przestępstwa przyjęcia znacznej korzyści majątkowej w związku z pełnieniem funkcji publicznych czy przekupstwa osoby pełniącej funkcję publiczną, w związku z pełnieniem tej funkcji, w przypadku oferowania lub przekazania jej korzyści majątkowej znacznej wartości, jednak istniała będzie możliwość zastosowania sankcji związanej, czyli odbycia krótkotrwałej kary pozbawienia wolności połączonej z karą ograniczenia wolności.

²⁰ Tak R. Zawłocki, *op. cit.*

²¹ Zob. M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne*, Warszawa 2015, s. 345 i nast.

²² Na problem braku priorytetowego stosowania kar wolnościowych wskazywały chociażby wypowiedzi przedstawicieli doktryny „Par. 1 art. 58 uzupełnia katalog ogólnych dyrektyw sądowego wymiaru kary, formułując tzw. dyrektywę prymatu kar wolnościowych. Zgodnie z nią kara pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania powinna być – na zasadzie *ultima ratio* – orzekana wyłącznie wówczas, gdy inna kara lub środek karny nie mogą spełnić celów kary. Powinności tej nie należy pojmować jako obowiązku sądu, choć ustawodawca użył tu sformułowania kategorycznego „sąd orzeka”. Nie powinno to jednak być podstawą do przyjęcia, że przepis zawiera samoistną normę oznaczania kar, ale jako kierunkowe wskazówki, obligatoryjność jej brzmienia zaś nie wyłącza uznania sędziowskiego, a jest tylko zabiegiem redakcyjnym ustawodawcy, wyrażającym założenia przyjętego systemu wartości” – P. Hofmański, K. Paprzycki (w:) *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. IV, pod. red. M. Filar, *Komentarz do art. 58 kk* (online), Wolters Kluwer, 2014.

²³ Tak A. Grześkowiak, *op. cit.* – „Propozycje zawarte w projekcie przez zmianę normatywnego przekazu wizji sprawiedliwości karnej mają, w sprzężeniu z niektórymi rodzajami reakcji karnych, stworzyć nowe prawne ramy sędziowskiego wymiaru kary i doprowadzić do istotnej przemiany sądowej polityki karnej. Według projektu kodeksu karnego z 31 marca 2014 r. w finalnej konsekwencji powinno to zapewnić większą efektywność prawa karnego.”

karnego:

- obowiązek wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne,
- obowiązek pozostawania w miejscu stałego pobytu lub w innym wyznaczonym miejscu, z zastosowaniem systemu dozoru elektronicznego,
- obowiązek, o którym mowa w art. 72 § 1 pkt 4-7a Kodeksu karnego²⁴,
- potrąceniu od 10% do 25% wynagrodzenia za pracę w stosunku miesięcznym na cel społeczny wskazany przez sąd.

Natomiast w przypadku grzywny ustawodawca w pierwszej kolejności dążył do zwiększenia skuteczności tej kary. Twórcy nowelizacji zwrócili uwagę na fakt, że w większości krajów Europy Zachodniej to właśnie kara grzywny stanowi podstawową karę orzekaną za popełniane przestępstwa. Przykładowo wskaźnik orzekanych grzywien samoistnych wynosi ponad 70 procent w Wielkiej Brytanii, powyżej 80 procent w Niemczech, a w Belgii 91 procent, podczas gdy w Polsce liczba grzywien samoistnych oscyluje w granicach 20 procent od kilkunastu lat²⁵. Zwiększenie ilości orzeczeń kar grzywny nastąpić ma wskutek przyjęcia dyrektywy o primacie kar wolnościowych nad karą pozbawienia wolności, o czym była mowa wcześniej. Orzekanie kar grzywny ma być niezależne od sytuacji materialnej skazanego. Stwierdzanie braku wystarczających środków na pokrycie kary grzywny odbywało się często na skutek samego oświadczenia sprawcy o braku możliwości poniesienia takiego ciężaru, a informacje te nie były weryfikowane. Wśród wprowadzanych zmian przewiduje się obligatoryjne wpisanie skazanego – dłużnika zalegającego ze spłatą grzywny – do rejestru dłużników i biur informacji gospodarczych²⁶, co będzie stanowić dodatkową reperkusję i przymuszenie tych z dłużników, którzy posiadają środki do pokrycia zobowiązań, a z drugiej strony zwiększyć ma to pewność obrotu prawnego.

Kolejną z wprowadzonych zmian jest możliwość zamiany orzeczonej kary pozbawienia wolności z warunkowym jej zawieszeniem na kary wolnościowe, co umożliwi wymierzenia kar teoretycznie względniejszych dla sprawy tj. grzywny albo kary ograniczenia wolności. Dokonanie takiej zamiany możliwe jest w trzech sytuacjach. Po pierwsze, gdy sprawca w okresie próby rażąco naruszył porządek prawny i w związku z taką zaistniałą

²⁴ Tj. zobowiązanie do wykonywania pracy zarobkowej, do nauki lub przygotowania się do zawodu, powstrzymanie się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, poddanie się terapii uzależnień, poddania się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji, uczestnictwo w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych, powstrzymanie się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, powstrzymanie się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób.

²⁵ Tak *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw* druk sejmowy nr 2393 z 15 maja 2014 r., <http://www.sejm.gov.pl>, dostęp: maj 2015.

²⁶ Obecnie w Polsce istnieją cztery biura informacji gospodarczej - Biuro Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., Krajowy Rejestr Długów Biuro Informacji Gospodarczej S.A., Rejestr Dłużników ERIF Biuro Informacji Gospodarczej S.A. oraz Krajowe Biuro Informacji Gospodarczej S.A.

sytuacją zostało zarządzone wykonanie zawieszony kary. Z kolejną sytuacją będziemy mieli do czynienia w przypadku prawomocnego skazania sprawcy czynu zabronionego, ale nie zostało zarządzone jeszcze wykonanie kary, to na wniosek skazanego może zostać ona zamieniona na grzywnę (do 730 stawek dziennych) lub karę ograniczenia wolności polegającą na obowiązku wykonywania nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne do lat czterech. Ostatnia z możliwości dotyczy sytuacji, gdy kara pozbawienia wolności została prawomocnie orzeczona i zarządzona, z tym że musi być to kara najwyżej do roku pozbawienia wolności, a na przeszkodzie nie stoi waga i rodzaj czynu zabronionego za który skazany został osądzony. Wprowadzenie możliwości zamiany kary pozbawienia wolności na kary wolnościowe miało na celu zniwelowanie sytuacji prawnej skazanych na karę pozbawienia wolności jeszcze przed wejściem nowelizacji z 20 lutego 2015 roku z osobami, które popełniły czyn zabroniony po wejściu w życie nowelizacji²⁷. Istotną zmianą jest także możliwość zamiany orzeczonej kary pozbawienia wolności na karę ograniczenia wolności występującej pod nową formą tzw. systemu dozoru elektronicznego.

Kolejny obszar nowelizacji dotyczy poprawy efektywności represji karnej, które ma być zapewnione m.in. przez możliwość nadzwyczajnego obostrzenia kary pozbawienia wolności poprzez jej orzeczenie w wymiarze do 20 lat pozbawienia wolności, czy też zwiększenia do dwóch ilości lat na które może zostać orzeczona kara ograniczenia wolności. Istotną zmianą jest także nowelizacja instytucji przepadku oraz środków kompensacyjnych. Szczególną uwagę należy poświęcić zmianom w zakresie usprawnienia orzekania przepadku, gdyż usunięta została możliwość bezsankcyjnego przekazywania mienia pomiędzy wieloma osobami, co skutecznie uniemożliwiało przepadek takiego mienia. Zmiana treści art. 45 § 3 kk polega na wyeliminowaniu przesłanki dużego prawdopodobieństwa w przeniesieniu mienia uzyskanego przy pomocy przestępstwa na inną osobę, a także spowodowała że okazanie dowodu uzyskania zgodnie z prawem takiego mienia nie wystarczy, bowiem wystarczy że na podstawie okoliczności towarzyszących ich nabyciu nie można było przypuszczać, że mienie to, chociażby pośrednio, pochodziło z czynu zabronionego.²⁸

²⁷ Rozwiązanie to miało zapobiec sytuacjom w których za podobne przestępstwa popełnione w różnym czasie, przed i po nowelizacji, będą orzekane różne sankcje. Tak dla przykładu wskazać należy, że wobec osób które popełniły czyn zabroniony po nowelizacji nie będzie nawet wymierzana kara pozbawienia wolności z warunkowym jej zawieszeniem, podczas gdy zarządzenie wykonania takiej kary, wobec osób skazanych przed wejściem w życie nowelizacji, byłoby bardziej dolegliwe i utrudniałoby zastosowanie art. 4 kk. Zastosowane rozwiązanie ma zlikwidować taki dysonans.

²⁸ Szerzej w *Uzasadnieniu projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw* druk sejmowy nr 2393 z 15 maja 2014 r., <http://www.sejm.gov.pl>, dostęp: maj 2015 - „Zmiany w zakresie uregulowania przepadku korzyści majątkowej osiągniętej z popełnienia przestępstwa zmierzają do bardziej efektywnych rozwiązań w zakresie tzw. konfiskaty rozszerzonej, a zatem przepadku sięgającego do mienia, które sprawca przestępstwa wprowadził w obrót. Zmianie podlega konstrukcja domniemania, która umożliwia orzeczenie przepadku mienia przeniesionego na osobę trzecią. Stosownie do propozycji, domniemanie zakłada rekonstrukcję obiektywną powinności przypuszczenia, na podstawie okoliczności towarzyszących nabyciu, źródła mienia. Innymi słowy, przepadek będzie mógł objąć rzeczy będące w samoistnym posiadaniu osoby trzeciej lub przysługujące jej prawa majątkowe, jako należące do sprawcy, chyba że na podstawie okoliczności towarzyszących nabyciu nie można było przypuszczać, że mienie to chociażby pośrednio pochodziło z czynu

Niewątpliwie zmiana ta przyczynić się może do zwiększenia skuteczności w stosowaniu instytucji przepadku.

Nowelizacji poddana została także instytucja kary łącznej, wprowadzone zostały nowe zasady wymiaru środków zabezpieczających, a także inne zmiany.

ZMIANY W OBSZARZE PRZESTRZENI GOSPODARCZEJ PO NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO

Nowelizacja prawa karnego 20 lutego 2015 r., która wprowadziła zmianę filozofii karania niewątpliwie odciśnie swe piętno w przestrzeni gospodarczej. Przystępczość gospodarcza jest jedną z najdynamiczniej rozwijających się w Polsce, na co wskazuje chociażby spadek ogólnej ilości popełnianych w kraju przy jednoczesnym wzroście ilości popełnianych przestępstw w przestrzeni gospodarczej²⁹. Najlepszym przykładem ilustrującym niniejsze zjawisko jest rok 2014 kiedy to liczba wszystkich stwierdzonych przestępstw wyniosła 915 083, czyli o 14 procent mniej niż w 2013 roku (odnotowano wtedy 1 063 906); przy czym liczba przestępstw gospodarczych wzrosła ze 154 592 w roku 2013 do 163 080 w roku 2014, czyli o 8488, co wskazuje na ponad 5 procentowy wzrost tego rodzaju przystępczości w ciągu roku.³⁰ Z drugiej jednak strony zaobserwować można spadek liczby osób podejrzanych o popełnianie przestępstw gospodarczych. W 2013 roku, pierwszy raz od dziesięciu lat, liczba ta wyniosła nieco ponad 40 000 osób. Wzrost liczby przestępstw przy jednoczesnym spadku liczby osób podejrzanych o ich popełnienie, świadczyć może tylko o popełnianiu coraz bardziej skomplikowanych przestępstw przez zorganizowane grupy przystępcze³¹. Nie sposób jednak nie dostrzec pewnej liczby przestępstw popełnianych przez osoby, które nie uświadamiają sobie przystępności swoich czynów. Z uwagi na większą dostępność prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby mniej wykształcone, osoby te często nie zdają sobie sprawy z ciążących na nich obowiązkach i nierzadko naruszają normy prawa karnego. Stanowią one jednak zdecydowanie mniejszą część przestępstw od tych popełnianych z zamiarem bezpośrednim.

Wzrost przystępczości gospodarczej jest jednym z poważniejszych zagrożeń dla bezpieczeństwa wewnętrznego każdego państwa. Zjawisko to przede wszystkim powoduje

zabronionego. Proponowana zmiana § 3 w art. 45 ma na celu wzmocnienie funkcji gwarancyjnej tego przepisu. Projektowana redakcja wymaga ustalenia przeniesienia mienia stanowiącego korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa na osobę trzecią, a nie tylko dużego prawdopodobieństwa takiego przeniesienia. W proponowanej redakcji kładzie się nacisk na dobrą wiarę osoby przejmującej mienie. Zmiana ta odpowiada zgodnej z Konstytucją możliwości (niepełnej) implementacji dyrektywy o zamrażaniu i konfiskacie korzyści pochodzących z przestępstwa (wersja ostateczna z 25 lutego 2014 roku, KOM (2012) 085)".

²⁹ Szerzej w części wprowadzającej do niniejszego artykułu.

³⁰ Na podstawie danych zamieszczonych na stronie internetowej Policji www.policja.pl, dostęp maj 2015.

³¹ Dane Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji; www.mswia.gov.pl, dostęp maj 2015.

olbrzymie straty finansowe budżetu państwa liczone w miliardach złotych, a w roku 2015 tzw. „szara strefa”³² wynieść ma 19,2 procent produktu krajowego brutto³³. Przystępność gospodarcza poza widocznym, namacalnym uszczerbkiem utraty dużej części dochodów przez skarb państwa, czy też inne podmioty pokrzywdzone tymi czynami, powoduje osłabienie pozycji i utratę prestiżu przez państwo. I tak przestępstwo łapownictwa osób piastujących funkcje publiczne poważnie osłabia zaufanie obywateli wobec państwa. Brak zaufania wobec państwa wynika także z wykrywanych zbyt późno przestępstw, w których poszkodowanych jest gros obywateli, przykładowo wskazać tu należy najbardziej znane z medialnych doniesień afery ostatnich lat takie jak np. sprawa Amber Gold, czy wyłudzenia w SKOK Wołomin. Spóźniona reakcja organów ścigania, brak odpowiedniego nadzoru, a także brak możliwości odzyskania utraconych środków przez poszkodowanych powoduje o wysokiej szkodliwości społecznej tego typu przestępstw. Wskazać także należy na pewien dysonans występujący w społeczeństwie polskim odnośnie braku społecznej akceptacji w przypadku wykrycia dużych afer finansowych, przy jednoczesnej akceptacji dokonywania czynów zabronionych na mniejszą skalą zwłaszcza w sferze prawa podatkowego³⁴. Dlatego też głównym założeniem *Programu przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na lata 2015-2020* jest nie tylko zwiększenie zdolności właściwych służb, organów i instytucji w zakresie przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej, lecz również wspieranie mechanizmów pozwalających na ograniczanie sfer aktywności przestępczej, poprzez utrudnienie działania sprawcom przestępstw lub zmniejszenie opłacalności popełniania tego rodzaju czynów zabronionych poprzez zwiększenie skuteczności odzyskiwania mienia pochodzącego z przestępstw. Istotnym elementem będą również zadania związane z poprawą efektywności zabezpieczania, ewidencjonowania, zarządzania i odzyskiwania mienia pochodzącego z przestępstw.³⁵

Oceniając wprowadzone zmiany w filozofii karania w obszarze przestrzeni gospodarczej, wydaje się, że zmiany te odniosą pozytywne efekty. Podstawą zmiany filozofii karania ma być prymat orzekania kar wolnościowych nad karami izolacyjnymi, co jedynie *prima facie* wygląda na złagodzenie polityki karnej.³⁶ Głównym zarzutem przeciwników

³² Więcej K. Łapiński, M. Peterlik, B. Wyżnikiewicz, *Szara strefa w polskiej gospodarce*, Warszawa 2014, przyjmuje że „szara strefa” obejmuje działalność nielegalną, działalność ukrytą - głównie zanizanie obrotów w legalnie działających firmach oraz działalność nieformalną – polegającą najczęściej na pracy poza rejestracją.

³³ Wartość obliczona przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową; dane z www.ibngr.pl, dostęp: maj 2015.

³⁴ Jednak jak wynika z raportu *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*, pod red. prof. J Czapińskiego, Warszawa 2013, akceptacja społeczna na tego rodzaju z roku na rok spada, jednak prawie połowa Polaków jest na tego rodzaju czyny obojętna.

³⁵ Zob. więcej na temat założeń *Programu przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na lata 2015-2020* w Biuletynie Informacji Publicznej Kancelarii Prezesa Rady Ministrów www.bip.kprm.gov.pl.

³⁶ Więcej A. Zoll, *Prace nad nowelizacją przepisów części ogólnej kodeksu karnego*, Państwo i Prawo 11/2012, Warszawa 2012, s. 3 – „Przede wszystkim trzeba zastanowić się nad założeniami polityki karnej, gdyż będą one istotnie rzutować na proponowane rozwiązania. Ze spotkań z kierownictwem resortu sprawiedliwości wynika podstawowe założenie, że z jednej

nowelizacji jest właśnie położenie nacisku na orzekanie kar wolnościowych przed izolacyjnymi, co ma w efekcie prowadzić w rzeczywistości do depenalizacji niektórych przestępstw i nadmiernej liberalizacji prawa karnego. W mojej ocenie zarzuty te są nieuzasadnione, bowiem zgodnie z nowelizacją prymat orzekania kar wolnościowych dotyczyć będzie jedynie kar pozbawienia wolności zagrożonych sankcją do 5 lat pozbawienia wolności i możliwości stosowania tych kar w niektórych przypadkach gdy kara wyniesie 8 lat. Co do zasady będą to więc czyny o mniejszym ciężarze gatunkowym. Ale również i tu nie należy ulegać złudnemu poczuciu bezkarności sprawcy, gdyż w swym założeniu kary wolnościowe mają być bardziej dotkliwe³⁷ niż częstokroć nadużywana kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, która była w odbiorze społecznym traktowana jako „fikcja skazania”. Przechodząc jednak na grunt rozważań zmiany filozofii karania w obszarze przestrzeni gospodarczej, wskazać należy, że wprowadzone zmiany mogą przyczynić się do realizacji postulatów prewencji ogólnej, jak i szczególnej.

Niewątpliwie jak zostało wcześniej wskazane, w obszarze przestrzeni gospodarczej najwięcej ilościowo przestępstw popełnianych jest ze stosunkowo niskim progiem zagrożenia karą pozbawienia wolności. Jak wynika z opublikowanego Rocznika Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej za 2014 rok³⁸ za przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu uregulowane w Kodeksie karnym orzeczonych zostało 4262 kar pozbawienia wolności, przy czym orzeczono tylko 4 kary pozbawienia wolności od 3 lat do 15 lat, blisko połowa orzeczonych kar pozbawienia wolności została orzeczona w wymiarze od 6 miesięcy do 1 roku. Z powyższego zestawienia jasno wynika, że zakres nowelizacji istotnie się może przyczynić do zmiany struktury orzekanych kar w przypadku przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu. Oczywiście w obszarze przestrzeni gospodarczej będziemy mieli do czynienia również z innymi rodzajami przestępstw określonymi w Kodeksie karnym³⁹, jak też w innych ustawach⁴⁰, lecz profil orzekanych kar pozbawienia wolności nie różni się zbytnio od tych orzekanych za przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu. Kolejnym argumentem stanowiącym na rzecz nowej filozofii karania jest fakt, że co do zasady przestępstwa popełniane w obszarze przestrzeni gospodarczej rzadko są zagrożone karą pozbawienia wolności powyżej 5 lub 8 lat, co powodować będzie orzekanie w pierwszej

strony, należy dążyć do ograniczenia liczby osób odbywających kary pozbawienia wolności, a z drugiej – nie może być mowy o liberalizacji prawa karnego.”

³⁷ Zob. *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw* druk sejmowy nr 2393 z 15 maja 2014 r., www.sejm.gov.pl, dostęp: maj 2015.

³⁸ Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej za rok 2014, dział IV Wymiar sprawiedliwości, Warszawa 2015, opublikowany www.iwsw.ms.gov.pl.

³⁹ Najczęściej popełnianymi są: oszustwo (art. 286 kk), łapownictwo (art. 228 i art. 229 kk), czy fałszerstwo (art. 270 kk).

⁴⁰ O najbardziej doniosłym znaczeniu prawnym dla obrotu gospodarczego będą czyny zabronione zamieszczone m. in. w ustawie z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (Dz.U. 2000 nr 94 poz. 1037), ustawie z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. 1993 nr 47 poz. 211), ustawie z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. 2003 nr 60 poz. 535).

kolejności kar wolnościowych.

Trzeba mieć na uwadze, że czyny zabronione w obszarze przestrzeni gospodarczej w zdecydowanej większości zagrożone łagodniejszymi sankcjami karnymi: karami pozbawienia wolności do lat 5, rzadko zaś do lat 8 lub surowszymi. Popelniane czyny zazwyczaj nie stanowią wielkiego ciężaru gatunkowego, choć jako czyny zabronione same w sobie niosą negatywne oddziaływanie społeczne. Zatem przeważającą liczbę spraw można by zakwalifikować jako drobną przestępczość i to właśnie w tej sferze największe oddziaływanie nowej filozofii karania będzie dostrzegalne. Osoby zdeterminowane, których głównym celem jest popelnianie przestępstw w szczególności z nastawieniem na uzyskanie określonych korzyści i popelniających czyny zabronione z wysokim zagrożeniem karą pozbawienia wolności, nie będzie obejmowała nowa dyrektywa wymiaru kar, ze względu na właśnie ciężar gatunkowy popelnianych czynów zabronionych i wysokość sankcji karnej za nie przewidzianych.

Dokonując *in abstracto* oceny nowelizacji z 20 lutego 2015 r. w kontekście jej wpływu na obszar przestrzeni gospodarczej można przyjąć, że na skutek wprowadzonych zmian mających bezpośredni skutek na wpływ dolegliwości karnej dla sprawców przestępstw gospodarczych, wpłynie ona pozytywnie na tę przestrzeń poprzez zmniejszenie liczby popelnianych czynów zabronionych. Zmiana priorytetów w zakresie orzekania kar wolnościowych przed izolacyjnymi, a w szczególności rzeczywista intencja w postaci zaprzestania nadużywania kary pozbawienia wolności z warunkowym jej zawieszeniem, może okazać się skutecznym orężem w walce z przestępcami gospodarczymi⁴¹. Nie sposób nie odnieść wrażenia, że dotychczasowa praktyka orzecznicza sądów skupiała się na orzekaniu kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania z tego tylko względu, że sprawcy przestępstw gospodarczych są traktowani łagodniej niż tych na przykład przeciwko życiu i zdrowiu. Stąd łagodniejsze orzekanie kar w stosunku do sprawców wspomnianych przestępstw gospodarczych w przeciwieństwie do tych, którzy popelniali inne czyny zabronione, zagrożone porównywalnymi karami. Zmiana filozofii karania może w sposób diametralny zmienić ten stan, poprzez zastosowanie rzeczywistej dolegliwości dla sprawców popelniających przestępstwa gospodarcze.

Przechodząc do rozważań *in concreto*, wskazać należy na podmioty, które najczęściej dopuszczają się przestępstw w obszarze przestrzeni gospodarczej i do których zastosowanie

⁴¹ „W tej pragmatycznej, pozbawionej głębszych etyczno-moralnych korzeni dziedzinie wskazuje się zasadniczo na zbędność oddziaływania wychowawczego. Racjonalizacja represji karnej powinna być raczej sprawiedliwościowa (dostosowanie do wagi czynu) i ogólnoprewencyjna w znaczeniu pozytywnym, tzn. w znaczeniu kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa ze szczególnym zaakcentowaniem zasady nieopłacalności przestępstw gospodarczych i roli kompensacji w tej dziedzinie” – tak S. Kalus, *op.cit.*, s. 28 i n.

znajdzie nowa filozofia karania.⁴² Praktyka pokazuje, że będą to zazwyczaj osoby średnio lub dobrze sytuowane, które popełniają przestępstwa niejako przy okazji, co oznacza że skupione są one na swojej podstawowej działalności⁴³, a popełnienie czynu zabronionego jest dokonywane gdy nadarzy się ku temu okazja, a nie z nastawieniem na ciągłe popełnianie przestępstw w celu osiągnięcia z tego tytułu korzyści majątkowych⁴⁴. Częstość także popełnianie czynów zabronionych przez wyżej wymienione podmioty ma miejsce w wyniku braku świadomości na temat tego, że ich zachowanie nosi znamiona czynu zabronionego. Podmioty uczestniczące w obrocie gospodarczym w dużej mierze są specjalistami w swoich dziedzinach, lecz w zakresie znajomości i zrozumienia powszechnie obowiązujących przepisów prawa takiej cechy nie można im przypisać⁴⁵, a powinna zostać kształtowana także świadomość prawna w kontekście retorsji związanych z dokonywaniem czynów zabronionych⁴⁶. Brak świadomości prawnej osób uczestniczących w obrocie prawnym jest szczególnie widoczny w przypadku mniejszych przedsiębiorstw, jak i działalności związanych z branżami budowlanymi, transportowymi, czy działalności wytwórczej niewymagającymi także specjalistycznej wiedzy i wykształcenia. W sytuacji, gdy to klasa średnia popełnia najczęściej przestępstwa gospodarcze, zdefiniować należy wartości które są dla niej istotne, gdyż to właśnie zagrożenie tych wartości spowoduje oddziaływanie prewencyjne ogólne. Obecna klasa średnia, której standard życia wzrasta, ceni przede wszystkim stabilizację (np. posiadanie lokum) oraz wartości materialne (np. posiadanie pojazdu), w szczególności dobra konsumpcyjne (np. sprzęt RTV), ale także status społeczny związany z chęcią zyskania prestiżu, czy szacunku w społeczeństwie.

⁴² „Zaproponowane zmiany kodeksu karnego, obejmujące rozdziały dotyczące kar, środków karnych, zasad wymiaru kary oraz środków związanych z poddaniem sprawcy próbie, łącznie z wyodrębnionym rozdziałem Va k.k. „Przepadki i środki kompensacyjne”, a nadto już wcześniej uchwalone przepisy dotyczące umorzenia restytucyjnego stanowią potwierdzenie przyjęcia nowej ustawowej wizji polityki karnej. Mają one wprowadzić opartą na ustawowym modelu polityki karnej, zróżnicowaną strategię walki z przestępczością w Polsce. Zróżnicowana strategia opiera się na rozwarstwieniu przestępczości na kategorie mierzone ich ciężarem gatunkowym. Trzy poziomy przestępczości – drobna, średnia i ciężka – tworzą ramy zreformowanej ustawowej polityki karnej. Do nich dostosowane miałyby być reakcje karne tak, by w dwóch pierwszych dominowały kary wolnościowe, a jednorodnie sankcje operujące dotąd jedynie karą pozbawienia wolności stały się sankcjami alternatywnymi. Trzeci poziom, obejmujący ciężką przestępczość, miałby zostać wyposażony w podwyższoną górną granicę kary pozbawienia wolności.” - A. Grześkowiak, *op. cit.*, s. 27 i n.

⁴³ Np. osoby wykonujące działalność gospodarczą we własnym imieniu, które wykazują fakturą VAT wystawioną na siebie, poniesienie podatku od wartości dodanej, podczas gdy przedmiot wykazany w fakturze nie został w rzeczywistości nabyty na rzecz tej osoby tylko przykładowo osoby bliskiej.

⁴⁴ W typologii sprawców rozróżnia się sprawców zawodowych, sytuacyjnych (działających często pod presją różnych okoliczności) oraz okazjonalnych – tak S. Kalus, *op. cit.*

⁴⁵ Problem braku świadomości prawnej wśród społeczeństwa dostrzegany jest od wielu lat, a poprawie tego stanu rzeczy mają ogólnokrajowe akcje organizowane przez samorządy zawodowe prawników jak chociażby akcja Niebieski Parasol organizowana przez Krajową Izbę Radców Prawnych. Obecnie Ministerstwo Sprawiedliwości prowadzi projekt „Edukacja szkolna przeciwko wykluczeniu prawnemu” organizując bezpłatne lekcje w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, projekt realizowany jest w ramach Programu Operacyjnego Ministerstwa Sprawiedliwości *Budowanie potencjału instytucjonalnego i współpraca w obszarze wymiaru sprawiedliwości / Poprawa skuteczności wymiaru sprawiedliwości* współfinansowanego ze środków Norweskiego Mechanizmu Finansowego.

⁴⁶ Problem jest także dostrzegalny w literaturze przedmiotu ochrony obrotu gospodarczego na co wskazuje chociażby stanowisko S. Kalusa, *op. cit.* - „Racjonalizacja represji karnej powinna być raczej sprawiedliwościowa (dostosowanie do wagi czynu) i ogólnoprewencyjna w znaczeniu pozytywnym, tzn. w znaczeniu kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa ze szczególnym zaakcentowaniem zasady nieopłacalności przestępstw gospodarczych i roli kompensacji w tej dziedzinie”.

Nowa filozofia karania, poprzez zastosowanie kar wolnościowych w postaci kary ograniczenia wolności w formie wykonywania nieodpłatnej pracy na cele społeczne, czy potrącenia wynagrodzenia, a także zastosowania kary grzywny, spowoduje że rzeczywista dolegliwość karna będzie niezwykle wysoka dla tego typu sprawców. Wykonywanie nieodpłatnej pracy na cele społeczne z pewnością nie powoduje wzrostu prestiżu, natomiast kary finansowe powodować będą brak możliwości życia na odpowiednim wysokim poziomie do którego przywykł skazany. Natomiast chęć uniknięcia kary grzywny skutkować będzie wpisaniem do rejestru dłużników krajowych biur gospodarczych, co obostrzy jeszcze dolegliwość kary⁴⁷.

W ramach dokonanej nowelizacji nie sposób nie wspomnieć o zmianie wprowadzonej ustawą z dnia 27 września 2013 r., która to wprowadza instytucję opartą na sprawiedliwości naprawczej. Otóż w ramach nowelizacji w przypadku pojednania się sprawcy z pokrzywdzonym oraz naprawieniem wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadość uczynienia wyrządzonej krzywdzie, za zgodą pokrzywdzonego, będzie istniała możliwość umorzenia postępowania karnego. Zmianę tę należy ocenić pozytywnie, nie tylko z uwagi na podniesienie rangi pokrzywdzonego w postępowaniu karnym⁴⁸, ale także na możliwość zakończenia sprawy bez skazania osoby, która popełniła czyn zabroniony, pod warunkiem wypełnienia powyższych przesłanek. W kontekście natomiast przestrzeni gospodarczej, rozwiązanie to może doskonale się przyjąć z uwagi na fakt, że sprawca przestępstwa nie zostanie chociażby skazany i nie poniesie kary a także przykładowo nie będzie widniał w tej roli w Krajowym Rejestrze Karnym, a to ważne choćby z uwagi na możliwość ubiegania się o różnego rodzaju stanowiska w publicznych podmiotach gospodarczych.

Doniosłą rolę w kontekście obszaru przestrzeni publicznej pełnić także będzie rola znowelizowanej instytucji przepadku, która eliminować ma tzw. mechanizm łańcuszka świętego Antoniego, polegający na przekazywaniu przedmiotu uzyskanego na skutek czynu przestępnego innym podmiotom uniemożliwiając tym samym jego przepadek. Wprowadzona zmiana według mojej oceny pozwoli na skuteczne wykonywanie instytucji przepadku, co będzie miało niebagatelne znaczenie w kontekście świadomości nieuchronności kary – utraty uzyskanego przysporzenia z działalności przestępczej, a także w kontekście prewencji ogólnej – odstraszałej potencjalnych przestępców, którzy mając świadomość utraty uzyskanych korzyści, nie będą próbowali popełniać czynów zabronionych.

⁴⁷ Skazany, co do zasady nie będzie mógł otrzymać kredytu bankowego, będzie musiał szukać alternatywnych źródeł pozyskania finansowania, co wiązać się będzie z dodatkowymi kosztami, a także w sytuacji posiadania kredytu lub pożyczki, podmiot ją udzielający będzie miał prawo wypowiedzenia umowy i postawienia w stan natychmiastowej wymagalności całego zobowiązania.

⁴⁸ Jest to element większej zmiany polegającej na przejściu w prawie karnym procesowym na model postępowania kontradiktoryjnego przy uwzględnieniu wzmocnienia pozycji stron sporu i rolę sądu jako arbitra w toczącej się sprawie.

Podsumowując, można stwierdzić że wprowadzone zmiany ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. w zakresie obszaru przestrzeni gospodarczej, mogą przyczynić się do wielu pozytywnych zmian. Zmiana filozofii karania i orzekanie zamiast kar izolacyjnych, a zwłaszcza kary pozbawienia wolności z warunkowym jej zawieszeniem, znowelizowanych kar wolnościowych w szczególności kary grzywny oraz kary ograniczenia wolności (w tym w jej nowej formie dozoru elektronicznego), powinno skutkować spadkiem ilości przestępstw w zakresie prawa gospodarczego⁴⁹. Natomiast to z kolei spowoduje pewność obrotu gospodarczego poprzez wzrost m.in. zaufania między kontrahentami. Jednak wskazać również należy, że przyjęta nowelizacja poza zmodyfikowaną instytucją przepadku nie wpłynie raczej prewencyjnie na grupę tzw. sprawców zawodowych popełniających najcięższe przestępstwa i będących nastawionymi na czerpanie znacznych korzyści ze swojej działalności przestępczej. Nowa filozofia karania natomiast zdaje się mieć obiecujący, pozytywny wpływ w zakresie prewencji ogólnej, jak i szczególnej na grupy sprawców tzw. okazjonalnych i sytuacyjnych, zwłaszcza wywodzących się z zamożniejszej klasy średniej. Mając na uwadze, że to właśnie ta grupa stanowi większość sprawców przestępstw gospodarczych, można mieć nadzieję, że nowelizacja odniesie pozytywny skutek w zakresie przestępstw gospodarczych. Nie można jednak zapominać, że aby wprowadzone zmiany przyniosły określone rezultaty muszą być one stosowane zgodnie z ich celem, a zadanie to spoczywa już na barkach judykatury. Poprawę efektywności wprowadzonych zmian przyniosłby także wzrost świadomości prawnej społeczeństwa, ale ten postulat zdaje się zauważać nie tylko ustawodawca, ale także inne podmioty, czy szeroko rozumiana władza publiczna.

⁴⁹ „W wyjaśnieniu projektodawców odnoszącym się do nowej polityki karnej zwraca szczególną uwagę podkreślenie konieczności operowania reakcją dolegliwą czy bardziej dolegliwą od obecnej. Wskazują oni, że w perspektywie zarządzania wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych proponowany system w porównaniu z obecnym stanem orzecznictwem zwiększa realną dolegliwość represji karnej. Dobrze, że projektodawcy dostrzegają tę cechę reakcji karnej, gdyż w obliczu przekształceń koncepcji obowiązującego prawa karnego i wprowadzenia do kodeksu postępowania karnego modelu sprawiedliwości negocjowalnej potrzebne jest przypomnienie istoty prawa karnego i pełnionych przezeń funkcji. Kara oraz inne środki penalne i oparta na nich reakcja karna nie powinny zatracić charakteru sprawiedliwej odpłaty – odpłaty dolegliwością w nich zawartą – proporcjonalną do stopnia winy i wagi naruszenia zakazu czy nakazu prawnokarnego. Projektodawcy tę zapowiedź spełniają jedynie w części, ponieważ niektóre ze zmian, szczególnie w prawie karnym procesowym, w efekcie wiążą się z wyraźnym zmniejszeniem punitowności prawa karnego, oznaczając uprzywilejowaną odpowiedzialność karną dla dużej grupy sprawców, zwłaszcza odpowiadających karnie w trybach konsensualnych” – tak A. Grześkowiak, *op. cit.*, s. 27 i n.

Bibliografia:

1. J. Consedine, *Sprawiedliwość naprawcza – kompensacyjna praktyka prawa karnego*, (w:) *Zapobieganie i zwalczanie przestępczości w Polsce przy zastosowaniu probacyjnych środków karania*. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Ustawodawstwa i Praworządności pod patronatem Marszałka Senatu RP Longina Pastusiaka, 1–2 grudnia 2003 r., Kancelaria Senatu, Warszawa 2004.
2. J. Czapiński, *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa 2013.
3. D. Cypcer, *Badanie przestępczości gospodarczej Polska 2011. Cyberprzestępczość rosnącym zagrożeniem w biznesie*, Warszawa 2011.
4. A. Gretkowski, D. Karbarz (red.), *Sprawiedliwość naprawcza wobec przestępstwa (w:) Mediacja w teorii i praktyce*, Stalowa Wola 2009.
5. P. Hofmański, K. Paprzycki (w:) *Kodeks karny. Komentarz*, pod. red. M. Filar, *Komentarz do art. 58 kk*, LEX.
6. D. Kała (red.), I. Zgoliński (red.), *Reforma prawa karnego materialnego i procesowego z 2015 roku. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2015.
7. S. Kalus, *Ochrona prawna obrotu gospodarczego*, Warszawa 2011.
8. M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne*, Warszawa 2015.
9. Z. Kukuła, *Poszukiwanie dowodów przestępstw gospodarczych*, Warszawa 2013.
10. K. Łapiński, M. Peterlik, B. Wyżnikiewicz, *Szara strefa w polskiej gospodarce*, Warszawa 2014.
11. A. Redzik, *Sprawozdanie z konferencji „Czy i jak zmieniać prawo karne – opinie sędziów i prokuratorów” odbytej w Sądzie Najwyższym 8 grudnia 2005 r.*, Palestra 1-2/2006, Warszawa 2006.
12. R. Zawłocki, *Reforma prawa karnego materialnego od 1.7.2015 r. Uwagi ogólne dotyczące najważniejszych zmian w Kodeksie karnym*, Monitor Prawniczy 11/2015, Warszawa 2015.
13. A. Zoll, *Prace nad nowelizacją przepisów części ogólnej kodeksu karnego*, Państwo i Prawo 11/2012, Warszawa 2012.
14. *Program przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na lata 2015 – 2020*, Warszawa 2015.
15. *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw* druk sejmowy nr 870 z 8 listopada 2012 r.
16. *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw* druk sejmowy nr 2393 z 15 maja 2014 r.,
17. *Program przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na lata 2015-2020*, Biuletyn Informacji Publicznej Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, www.bip.kprm.gov.pl
18. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej za rok 2014, dział IV Wymiar sprawiedliwości*, Warszawa 2015, www.iwsw.ms.gov.pl.